

Запрошуємо до обговорення

Сергій Зворський

До проблеми вивчення історії бібліотечної справи в Україні

Мабуть, жодний напрям вітчизняного бібліотекознавства не набув у останні роки такого повсюдного поширення, як вивчення історії бібліотечної справи в Україні загалом та історії окремих книгозбірень зокрема. Це цілком закономірне явище: розбудова незалежної української держави об'єктивно викликає великий інтерес громадськості до історичного минулого нашої країни, її надбань у царині культури.

Свого часу В.Винниченко з гиркотою зазначав, що історію України неможливо читати без брому. Що вже казати про історіографію бібліотечної справи? Починаючи з 1930-х років, після закінчення швидкоплинного, але досить плідного «золотого часу» вітчизняної бібліотекознавчої школи і до кінця 1980-х не надто численні історичні розвідки з цієї теми зараз можна читати лише з певними застереженнями, бо фальсифікацій, перекручень і замовчувань у них більш ніж достатньо.

Так, навіть об'єктивний літопис найбільших книгозбірень Києва, що нині мають статус національних установ, - колишньої Державної республіканської бібліотеки УРСР ім. КПРС (зараз Національна парламентська бібліотека України) та ЦНБ АН УРСР (тепер - Національна бібліотека України імені В.І.Вернадського) ще донедавна був табуованим. Зокрема, в ґрунтовній монографії про історію ЦНБ [1] жодним словом не згадується про причетність до створення бібліотеки визначних діячів Центральної ради, насамперед М.Василенка, гетьмана П.Скоропадського, багатьох відомих представників української науки й культури, наприклад, освітян В.Науменка і С.Постернака, книго- і бібліотекознавця Левка Биковського, літературознавця С.Єфремова та ін. Чимало замовчувань та упущень і в книжці [2], що вийшла до 100-річного ювілею ДРБ ім. КПРС в 1966 р.

В останні чотири-п'ять років зростає тематика й географія досліджень з історії бібліотечної справи та бібліографії в Україні, що ведуться у напрямках: історія окремих бібліотек, розвиток бібліотечної справи в регіоні, вивчення наукового доробку окремих бібліотекознавців і бібліографів. Так, по першому з них можна назвати вивчення історії Вінницької, Донецької, Дніпропетровської, Житомирської, Херсонської обласних універсальних бібліотек, Київської обласної книгозбірні для дітей. Історичну монографію і збірник наукових праць видали в 1996 р. фахівці НПБ України до її 130-річчя [3, 4]. Багато маловідомих і цікавих подробиць з історії книгозбірень розкрито в книжках, виданих у Львові [5] та Харкові [6]. Історію розвитку бібліотечної справи у своїх регіонах за різні періоди вивчають Дніпропетровська, Миколаївська, Одеська, Сумська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька ОУНБ. НПБ України у взаємодії з викладачами КДІК та інших установ, повертаючи з забуття імена визначних бібліотекознавців і бібліографів, започаткувала серію біобібліографічних покажчиків «Видатні діячі української книги». Вже вийшли покажчики, в яких висвітлюється діяльність Л.Биковського, І.Бойка, В.Дорошенка, Ф.Максименка, С.Маслова, Ю.Меженка, М.Плевака, М.Ясинського. Різні книгозбірні періодично прово-

дять читання, присвячені пам'яті визначних бібліотеко- та книгознавців Д.Балики, Л.Биковського, Ю.Меженка, К.Рубинського, С.Маслова.

Ослаблення координаційних зв'язків між бібліотеками, погіршення комплектування національних книгозбірень не дають можливості відтворити об'єктивний стан справ в історії бібліотечної справи України. Відшукування достовірної інформації про дослідження стає досить трудомістким процесом. У зв'язку з цим необхідно відзначити внесок «Бібліотечного вісника», який багато робить для популяризації духовної спадщини України, історії багатьох книгозбірень, надаючи першорядної ваги публікаціям з цієї тематики. НПБ України також звертає посилену увагу на необхідність ознайомлення фахівців з результатами історичних досліджень. Вона започаткувала (з 1995 р.) видання тематичних наукових збірників «Історія бібліотечної справи в Україні» [7]. Завершено підготовку до друку другого випуску, є сподівання, що й наступні виходитимуть раз на два роки. В інших збірниках наукових праць, що випускаються під егідою НПБ, історичній тематиці також приділяється належне місце, зокрема навіть у присвяченому сучасним бібліотечним проблемам [8] вміщено чотири статті історичного змісту.

У нещодавно виданому довіднику «Бібліотечна Україна» [9] є перелік діючих книгозбірень, що мають понад столітню історію. Таких в Україні налічується 69, а ще п'ять у 1997 р. відзначатимуть свій столітній ювілей. Але далеко не всі з них мають власні літописи чи бодай ґрунтовні історичні розвідки в пресі. Так, і досі не створені літописи великих наукових книгозбірень - державних наукових бібліотек в Одесі (вона, до речі, є найстарішою публічною книгозбірнею України, заснована 1829 р.) і в Харкові.

В Україні існувало багато книгозбірень, що, свого часу відіграючи помітну роль у культурному й суспільному житті, згодом перестали діяти, але згадки про них залишилися в спогадах сучасників та в нечисленних і важкодоступних публікаціях. Згадаймо лише деякі відомі в другій пол. XIX - на поч. XX ст. київські бібліотеки - приватні книгозбірні Павла Должикова, Василя Барщевського, Леона і Владислава Ідзиковських, громадських об'єднань - «Старої громади», «Просвіти», Товариства грамотності тощо.

Однак кількість історичних розвідок на місцях ще не переросла в якість. Про це побічно свідчать підсумки першого Всеукраїнського конкурсу на кращу науково-дослідну роботу обласних універсальних наукових бібліотек, організованого в 1994-1995 рр. Міністерством культури України та НПБ. Серед 11 конкурсних матеріалів був репрезентований лише один з історичної тематики - програма й

методика дослідження «Історія бібліотечної справи Дніпропетровщини (1834-1994 рр.)». Цій роботі присуджено диплом III ступеня [10].

На превеликий жаль, відсутні ґрунтовні підручники з історії бібліотечної справи України для студентів факультетів бібліотечно-інформаційних систем вузів та для училищ культури. Існуючі методичні розробки повноцінно замінити підручники не можуть. Як же навчати майбутніх фахівців? Звісно, студенти мають опанувати історію бібліотечної справи в контексті світової культури, але чи не виходить на практиці, що вони набагато краще знають історію бібліотечної справи в Росії, ніж у рідній країні? Ще зовсім недавно, вже після проголошення України незалежною державою, історія вітчизняної бібліотечної справи читалася у вузах як спецкурс! Тому конче потрібно об'єднати зусилля викладачів вузів і дослідників-істориків з наукових книгозбірень держави для підготовки необхідних підручників.

Не може не викликати стурбованості і невисокий, загалом, науковий рівень історичних розвідок, особливо периферійних. У публікаціях бракує всебічного аналізу рушійних сил, тенденцій, факторів, що спричинювали ті чи інші події, пов'язані з бібліотечним рухом. Історичні розвідки зводяться, здебільшого, до елементарної констатації фактів, переліку дат, подій, імен, бібліотечних заходів та ін. Навіть бібліографічні посилання в цих матеріалах часто оформлені недбало, що неприпустимо для бібліотечних фахівців. Слабко використовуються архівні матеріали, спогади ветеранів бібліотечної справи, публікації з місцевої преси та інші джерела. До дослідницької роботи майже не залучаються історики, архівісти, викладачі вузів, кваліфіковані краєзнавці, музейні працівники.

Фахівців з бібліотекознавства вузи України не готують (хоча перший вітчизняний підручник нещодавно вийшов з друку [11]), істориків бібліотечної справи й поготів. Звичайно, щороку в інститутах культури декілька студентів пишуть курсові й дипломні роботи з історичної тематики, але для більшості з них на цьому участь у науковій роботі й закінчується. Отже, майже весь тягар копіткої праці з історії бібліотечної справи перебирають на себе аматори, ентузіасти, подвижницьку працю яких треба лише вітати й всіляко заохочувати.

Зважаючи на те, що дослідникам історії бібліотечної справи бракує спеціальних знань і навичок, на допомогу їм видано методичні поради, підготовлені фахівцями НПБ України [12].

З метою активізації і підвищення ефективності науково-дослідної роботи (НДР) вважаємо за необхідне створити повноцінний комп'ютерний банк (базу) даних (БД) «Історія

бібліотечної справи в Україні». БД має включати: інформацію про дослідження з тематики, що ведуться як бібліотеками, так і окремими фахівцями, аспірантами, пошуковцями; максимально повний реєстр публікацій з теми за понад 150 років; матеріали конференцій, семінарів; перспективні плани НДР, заявки на дослідження, проведення конференцій тощо. Інформація з БД може видаватися будь-кому, на будь-який запит з теми, зокрема в мережі Internet. БД дасть змогу уникнути можливого дублювання й паралелізму в історичних дослідженнях, суттєво полегшить вибір теми і пошук публікацій для науковців. Створювати й постійно поповнювати БД здатний відділ організації НДР НПБ, але, звичайно, якість і повнота БД залежатиме від оперативності надходження до відділу інформації від усіх причетних до вивчення історії бібліотечної справи в Україні.

Про те, що фахівцям небайдужі проблеми вивчення історичного минулого книгозбірень, свідчить їх активність під час заходів з цієї теми. Жваві дискусії велися, зокрема, на круглому столі «Історія розвитку бібліотечної справи в Україні» під час I Всеукраїнського бібліотечного конгресу в червні 1992 р., науково-практичної конференції «Бібліотеки в розвитку історичної науки в Україні» в Державній історичній бібліотеці України (2 - 4 жовтня 1994 р.) тощо.

Що ж потрібно зробити, аби надати нового імпульсу, динаміки зустрічам бібліотечних істориків, перейти від обміну думками до практичних дій? Вже давно обговорюється ідея створення своєрідного неформального клубу (асоціації) істориків бібліотечної справи, хоча б серед фахівців Києва (а це, як мінімум, 15 - 20 осіб). Фахівці з інших міст можуть бути асоційованими членами клубу, при нагоді - приїжджати на засідання до столиці. Вбачається, що збираючись один-два рази на рік, його члени обговорюватимуть стан справ у цій сфері бібліотекознавства, визначатимуть векторність перспективних тем, виконуватимуть експертизу різноманітних проектів, пов'язаних з вивченням історії бібліотечної справи в Україні, зокрема програм і методик досліджень, організації конференцій та семінарів тощо. Важливо також щороку видавати один-два випуски тематичного інформаційно-аналітичного бюлетеня, на зразок, наприклад, «Соціологічних досліджень у бібліотеках», які з 1992 р. видає соціологічна служба НПБ України (за неповних п'ять років вийшло 20 випусків) й розсилати його до наукових бібліотек. Обов'язковими елементами бюлетеня мають стати аналітичні огляди стану вивчення історії бібліотечної справи в Україні, хроніка подій і оголошення. Це й будуть конкретні та взаємокорисні результати співпраці членів клубу, спрямовані на підвищення якісного рівня цієї сфери бібліотекознавства.

1. История Центральной научной библиотеки Академии наук Украинской ССР. - К., 1979. - 227 с.
2. Скарбниця людського розуму. - Х., 1966. - 181 с.
3. Літопис Національної парламентської бібліотеки України. Ч. 1: 1866 - лютий 1917 р. / НПБ України. - К., 1996. - 138 с.: іл.
4. Бібліотека і час: Ювіл. зб. до 130-річчя Нац. парламент. б-ки України. - К., 1996. - 122 с.
5. Бібліотека Наукового товариства ім. Шевченка: книги і люди: Матеріали круглого столу / ЛНБ ім. В.Стефаника НАН України: НТШ у Львові. - Львів, 1996. - 139 с.
6. История Центральной научной библиотеки Харьковского университета (1805-1917). - Х., 1992. - 73 с.
7. Історія бібліотечної справи в Україні: Зб. наук. праць. Вип. 1. / Нац. парламент. б-ка України. - К., 1995. - 88 с.
8. Державні бібліотеки: сучасні проблеми і перспективи: Зб. наук.

- праць / Держ. б-ка України. - К., 1993. - 112 с.
9. Бібліотечна Україна: Довідник / Укл. О.Ф.Артем'юк, Т.М.Слепцова. - К., 1996. - 383 с.
10. *Александрова О.К., Савіна З. І.* Журі підвело ризику: Про підсумки I конкурсу на кращу науково-дослідну роботу обласних універсальних наукових бібліотек України // *Культура і життя.* - 1995. - 22 лист.
11. Бібліотекознавство: Теорія, історія, організація діяльності бібліотек: Підр. для бібл. фак. ін-тів культури та училищ культури / В.О.Ільганасва, Г.Д.Ковальчук, Т.П.Самійленко та ін. - Х., 1993. - 194 с.
12. Вивчення історії обласної бібліотеки: (Метод. рекомендації) / Скл.: З.І.Савіна, С.Л.Зворський; Держ. б-ка України. - К., 1993. - 18 с.